

Romantyzm i kino – Marcin Maron

Książka jest próbą namysłu nad sposobem przenikania tradycji romantycznej do polskich filmów fabularnych lat 1947–1990.

Romantyzm jest w tej książce rozumiany jako fenomen historyczny, a zarazem nurt idei i wyobrażeń trwale kształtujących postawy duchowe i artystyczne. Autor poszukuje odpowiedzi na pytania: w jaki sposób reżyserzy filmowi aktualizowali romantyczne idee, dzieła i wizerunki historii oraz jak tradycja romantyczna była postrzegana i modyfikowana w kulturze okresu PRL. W głównej części książki przedstawiono analizy i interpretacje wybranych filmów m.in. A. Wajdy, T. Konwickiego i G. Holoubka.

Pracy nad niniejszą książką towarzyszyła świadomość wpływu, jaki romantyzm wywarł na kulturę europejską i polską, oraz przekonanie, że wpływ ten zaznaczył się również w twórczości filmowej w Polsce, zwłaszcza po II wojnie światowej, do początku lat 90. XX wieku.

Romantyzm jest w tej książce rozumiany jako fenomen historyczny, a zarazem nurt idei i wyobrażeń trwale kształtujących postawy duchowe i artystyczne. Jest to zatem próba namysłu nad tym, czym był romantyzm, oraz jaki był sposób istnienia tradycji romantycznej w polskich filmach fabularnych z lat 1947–1990. Chodzi o poszukiwanie odpowiedzi na pytania: w jakim stopniu filmowcy polscy wykorzystali intelektualny i kreatywny potencjał romantyzmu?; w jaki sposób reżyserzy rozumieli i aktualizowali romantyczne dzieła i wizerunek

historii?; oraz jak tradycja romantyczna była postrzegana i modyfikowana w kulturze okresu PRL. Należałoby przy tym dotrzeć do głębi znaczeń romantycznych w filmach polskich.

Kwestie te wiążą się z próbą sprawdzenia, czy w kinie polskim spełnił się postulat postawiony przez Marię Janion w 1978 roku w artykule zatytułowanym Ruch wyobraźni romantycznej, o konieczności wykorzystania filmowego potencjału tkwiącego w romantyzmie. A zatem, czy film polski potrafił przywrócić romantyzmowi „jego filmowość, to znaczy ruch myśli, wartości idei i obrazów, żywiołowość jego wyobraźni walczącej bezustannie z materią i napięcie jego etyki zmagającej się z historią”.

Po pierwsze, należy zwrócić uwagę, że słowa Marii Janion definiują romantyzm przede wszystkim jako „ruch myśli, idei, wyobraźni, etyki, zmaganie z historią”. Ten sposób rozumienia romantyzmu stał się dla mnie inspiracją do próby ponownego scharakteryzowania idei i wyobrażeń kształtujących światopogląd romantyczny. Po drugie, w przywołanym tu artykule Maria Janion polecała filmowcom polskim przede wszystkim sięgnięcie bezpośrednio do utworów romantycznych i czasu historycznego romantyzmu oraz postaci z nim związanych. Uwaga ta w istotny sposób wpłynęła na zastosowane przeze mnie kryterium wyboru filmów analizowanych w tej książce.

Naczelna hipoteza moich rozważań jest związana z przekonaniem, że postulat Marii Janion w znacznej mierze się spełnił. Oznacza to, że polscy filmowcy w okresie 1947–1990 wykorzystali potencjał romantyczny, czyli: sięgnęli po utwory romantyczne po to, aby adaptować je na film (oczywiście w większości nie po te, o których

pisała Janion, ale jednak), odnieśli się (bezpośrednio) do czasu historycznego epoki romantyzmu lub tego, który poprzedzał i formował romantyzm, oraz inspirowali się w pewnym stopniu poetyką i stylistyką utworów romantycznych.

Wszystkie zasygnalizowane wyżej problemy i hipotezy wymagają ustosunkowania się do co najmniej trzech kwestii. Po pierwsze, czym był (względnie – jest) romantyzm. Chodzi o określenie zakresu pojęciowego oraz ram historycznych romantyzmu, a co za tym idzie – próbę odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób można mówić o romantyzmie. Po drugie, w nawiązaniu do postulatu Marii Janion należałoby szczegółowo zbadać filmowy „ruch myśli i obrazów”, co jest związane z doborem dzieł filmowych, które spełniałyby warunki ideowe i wyobrazeniowe romantyzmu, oraz z interpretacją tych dzieł. Po trzecie w końcu, ważne jest sprecyzowanie, na czym polegały filmowe próby aktualizacji idei i wyobrażeń romantycznych w kontekście powojennej historii Polski i kina z tego okresu.

Konieczne jest – w moim przekonaniu – przeprowadzenie badań w perspektywie romantyzmu europejskiego, z uwzględnieniem jego bazy filozoficznej i historycznej, czyli nieograniczanie się do polskich ujęć romantyzmu. Z jednej strony, podstawowym uzasadnieniem dla takiego podejścia może być m.in. stwierdzenie René Welleka o zasadniczej jedności kultury romantycznej. Z drugiej, ważny jest dla mnie pogląd Stanisława Brzozowskiego zakładający, że „tylko zrozumienie języka historycznego, w jakim myśleli romantycy, pozwala nam dokładnie zdać sobie sprawę z tego, na czym polegała specyficzna polskość ich sposobu ujmowania dziejowych i kulturalnych zagadnień”.

Za szczególnie istotną uznaję również opinię Zygmunta Łempickiego mówiącą, że przy badaniu romantyzmu należy uwzględnić dwa zasadnicze aspekty – romantyzm jako teorię lub odczucie świata oraz romantyzm jako kulturę, czyli wyraz tej teorii lub odczucia. Ważne jest zatem zdefiniowanie i opisanie „romantycznych idei i wyobrażeń”, składających się na romantyczny światopogląd (kulturowy obraz świata). To bowiem właśnie „idee” i „wyobrażenia” można uznać za wiążące dla dwóch wyróżnionych przez Łempickiego aspektów romantyzmu – teorii i uczuć oraz ich wyrazu, czyli kultury. Chodzi tu o powiązanie dwóch sfer: pojęć, czyli tego, co idealne, oraz obrazów, czyli tego, co wyobrażone. Sztuka filmowa urzeczywistnia to powiązanie. Łączy idee i związane z nimi wyobrażenia romantyczne w formę nowych wyobrażeń – filmowych. Staje się ich wyrazem, czyli częścią kultury.

Powyzsze założenia znajdują odbicie w strukturze książki. Dzieli się ona na trzy zasadnicze części. Część pierwsza dotyczy wyboru filozoficznej metodologii zastosowanej do badań nad romantyzmem, określa ramy historyczne romantyzmu i zawiera uzasadnienie doboru dzieł filmowych interpretowanych w drugiej części książki. W tej części przedstawiłem konstelację pięciu najważniejszych pojęć i towarzyszących im wyobrażeń kształtujących światopogląd romantyzmu. W części drugiej dokonałem analiz i interpretacji dzieł filmowych takich twórców, jak: Andrzeja Wajdy, Andrzeja Żuławskiego, Wojciecha J. Hasa, Stanisława Różewicza, Tadeusza Konwickiego, Gustawa Holoubka i Piotra Szulkina. Mają one przede wszystkim charakter hermeneutyczny i odnoszą się do pojęć i idei formujących światopogląd romantyzmu. Natomiast część trzecia stanowi próbę

syntetycznego omówienia recepcji tradycji romantycznej – idei, zbiorowych wyobrażeń, funkcjonowania dzieł romantycznych – w kulturze polskiej w okresie od 1945 roku do końca lat 80. XX wieku.

Dzieła filmowe omawiane w tej książce mogą być dowodem na to, że dla ich autorów – podobnie jak dla romantyków – twórczość była związana z procesem pogłębiania samoświadomości historycznej, politycznej i kulturowej. Współcześnie dzieła te można postrzegać jako swoiste „mnemotoposy” romantyzmu, czyli wyraz pamięci kulturowej Polaków. Książka prezentuje bogaty i skomplikowany, ale niestereotypowy wizerunek romantyzmu jako pewnego rodzaju splotu idei i wyobrażeń oraz jego obraz w sztuce filmowej i związane z tym znaczenia artystyczne, filozoficzne i historyczne.

Wstęp z książki Marcina Marona „Romantyzm i kino. Idee i wyobrażenia romantyczne w filmach polskich reżyserów z lat 1947-1990”, wyd. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2019.

Spis treści